

Svensk orgelkonst under 1951*

Intresset för kyrkorgeln har under det gångna året tagit sig uttryck bl. a. i ett rekordartat antal artiklar om instrumentets byggnad, de flesta införda i KMT. Artiklarna, så gott som undantagslöst författade av organister, har i de flesta fall utgjort inlägg i den debatt kring svenskt orgelbyggeri, vilken inleddes redan föregående år. I den mån uttalandena varit sakliga och fria från polemisk syra, har de otvivelaktigt ej saknat betydelse. Men att alltför tvärsäkert yttra sig i hithörande spörsmål, det må gälla olika system för spel- och registerregering, stämdispositioner eller andra svårknäckta delproblem, kan ha sina vådor. Hur lätt glömmar man inte att saken, särskilt i fråga om ombyggnad av våra äldre orglar, har inte en utan en mångfald sidor. Risken att ensidigt se på dessa ting undgår man ingalunda genom aldrig så ivrigt och mångordigt hävdande av vissa principer eller genom en överlägset framförd kritik av oliktänkandes synpunkter. Mera av saklighet och hänsyn i orgeldebatten, ej minst till den erfarenhet många bland såväl orgelbyggare som organister genom årtiondens möda tillvunnit sig, vore bestämt ägnat både att väcka större förtroende för dem som ta till orda och att bättre belysa hela frågekomplexet.

Bland orgelartiklar i KMT utöver de redan nämnda märkas: Orgelns placering och körens av Ruth Ericsson (jämte ett uttalande av arkitekt H. Falkman), Orgelregistreringsprinciper av H. Jansson, Om överspelning på kyrkorgeln av W. Åhlén samt På orgeldemonstration i S:t Jacob av G. Lundborg. I tidningen Musikrevy har förekommit en artikel Det klassiska orgelspelets renässans, av G. Arnér, i Linköpings stifts julbok: V. Eneby-orgeln och dess mästare...¹ samt i Julhälsningar till församlingarna från präster i Göteborgs stift Kring den återuppståndna Jonse-redsorgeln av E. Erics. 50 år svenskt orgelbyggeri lyder rubriken på en av J. H. Åberg författad rikt illustrerad uppsats (35 sid.) införd i SAOK:s ståtliga minnesskrift 1901—1951.

Årets skörd av nykompositioner för orgel kan betecknas som ovanligt god. Den omfattar följande verk: Gustaf Carlman: Fantasia ostinata, Åke Kullnes: Tre orgelkoraler, Herman Lindqvist: Prélude funèbre, Valdemar Söderholm: Sonatin, Einar Wallwik: Toccata, David Wikander: Tre koralförspel (bearb. av pingstmelodier) samt David Wikander: Julmusik, samtliga utgivna på Nordiska Musikförlaget. Vidare Daniel Olsson: Toccata och variationer över koralen Kärlek av höjden, Gehrman's förlag. —

*) Rapport från KSV:s orgelråd vid Centralkommitténs årssammanträde d. 8 jan.

¹ Artikeln bygger på ett föredrag, hållet av förf. vid orgelns 100-årsjubileum den 16 sept.

Alla dessa verk är välkomna. Men vem skriver nya, lätta orgelstycken i litet format? Inte koralbearbetningar utan *självständiga* kompositioner? Behovet av sådan musik för postludieändamål är alltför stort.

Orgelrådets verksamhet har fortgått efter samma linjer som förut. En mängd ärenden har behandlats. Av dessa ha en del insänts från församlingarna direkt, en del genom Riksantikvarieämbetet, resp. K. Byggnadsstyrelsen. Någon avmattning i fråga om byggandet av orglar har trots inflation och dyrtid ej kunnat förmärkas. Bland nyuppförda verk må nämnas orgeln i S:t Petri i Malmö av Marcussen & Søn, 78 stämmor, fyra manualer o. pedal, orgeln i Söderhamns kyrka av Nils Hammarberg, 54 stämmor tre manualer jämte kororgel och pedal, el. traktur, orgeln i Skövde kyrka av Th. Frobenius, 44 stämmor fyra manualverk och pedal, mekanisk traktur och registratur (om de sistnämnda orglarna se vidare artiklar i KMT) samt orgeln i Hässleby kyrka i Småland av Th. Frobenius, 30 stämmor, tre manualverk och pedal, mekanisk traktur, el. pneumatisk registratur. Samtliga dessa nya verk har försetts med ryggspositiv, en anordning som blir allt vanligare i modernt orgelbyggeri.

Av äldre orglar som återuppstått till ny tjänst är först att nämna Per Schiörlin-orgeln från år 1810, tidigare tillhörig Hycklinge kyrka i Östergötland. Efter restaurering, som utförts av Th. Frobenius, har det förnämliga verket nu sin plats i Historiska Museets barockhall, där det på nytt togs i bruk i samband med en högtidlighet den 17 april. Efter inledande ord av riksantikvarie Martin Olsson lämnades en redogörelse om orgeln av Henry Weman, som även demonstrerade densamma och utförde ett konsertprogram. De gånger Hycklinge-orgeln sedan låtit höra sig offentligt har dessvärre inte varit alltför många. Man vill på det livligaste hoppas att det skall lyckas museiledningen åstadkomma medel, så att orgeln oftare kan komma till användning. Den är sannerligen för levande för att bli blott och bart ett stumt museiföremål.

Ett annat gammalt utdömt orgelverk, som vederfarits hedern att på nytt få göra sin röst hörd i helgedomen, är orgeln i Bladåkers kyrka i Uppland, byggd av Johan Larsson 1841. Efter en lång förnedringsperiod i en klockstapel får nu verket, efter ingående pietetsfull restaurering, utförd av Bröderna Moberg, åter tjäna församlingen vid dess gudstjänster.

Andra gamla verk som restaurerats är orgeln i Wallerstads kyrka, byggd 1841 av Nils Ahlstrand och orgeln i Hyssna ödekyrka, uppsatt 1872 av Hans Josefsson, samt slutligen den sjustämmiga s. k. Mossebo-orgeln. Med sin vackra klang gläder den nu menigheten i S:t Olofs kapell vid Tylösand, byggd 1776 av organisten Jonas Solberg. Denna gamla orgel, har sin särskilda historia. Se härom E. Ericis ovan nämnda uppsats Kring den återuppståndna Jonsereorgeln.

Orgeljubileer ha hållits i V. Eneby (jfr ovan) och Öja, Södermanland. Vid högtidligheten i Öja kyrka, vars orgel byggdes för 100 år sedan av

Erik Adolf Setterqvist, förekom bl. a. föredrag om orgeln och dess skapare av E. Erici.

Orgeldagar har hållits i Köping den 19—20 maj. Programmet vid "dagarna", som anordnades av Västerås Stifts Organistförening, upptog föredrag, diskussioner, genomgång och uppspelning av ett antal Bach-verk, gudstjänster, konserter m. m. Medverkande: Torsten Nilsson, Alf Linder samt kursdeltagare. Om dessa orgeldagar se vidare nr 10 av KMT.

Den intresserade allmänheten har även under det gångna året haft rika tillfällen att lyssna till orgelmusik, framför allt vid de musikandakter, som numera regelbundet äger rum i en mängd kyrkor såväl i huvudstaden som ute i landet. Stort utrymme bereddes självfallet orgelkonsten vid SAOK:s 50-årsjubileum, som firades den 26—28 oktober bl. a. med gudstjänster och orgelkonserter i ett flertal av huvudstadens kyrkor. Flera celebra orgelspelare utifrån har gästade vårt land. Av dessa skall här endast en nämnas, nestorn bland dem alla, Albert Schweitzer, som söndagen den 28 oktober konserterade i Gammalkils kyrka i Östergötland. I ett digert program, upptagande verk av J. S. Bach, F. Mendelssohn, C. Franck och Widor ådagalade Schweitzer på ett övertygande sätt sin alltjämt obrutna vitalitet och konstnärlig kraft. Anmärkas bör att detta var den ena av de två orgelkonserter S. gav under sitt besök i Europa denna gång. Den första ägde rum i Strasburg på årsdagen av J. S. Bachs död, den 28 juli. Om Schweitzers senaste besök i Sverige se vidare nr 11 av KSF.

Också under 1951 har Radiotjänst utsänt orgelprogram antingen direkt eller i grammofonupptagning. I den omfattning svensk orgelkonst, dvs. svenska orglar och svenska organister härvid utnyttjats, skall detta med tillfredsställelse noteras. Det förefaller dock som om vederbörande anlidade utländsk produktion i långt högre grad än vad nöden kräver. Högeligen önskvärt vore om Radiotjänst i betydligt större utsträckning än hittills ville begagna sig av sina möjligheter att ombesörja inspelning på svenska orglar. En rad förnämliga sådana särskilt bland vårt äldre orgelbestånd formligen ropa på att komma till användning härför.

Men en kyrkorgels uppgift är först och sist att tjäna gudstjänstlivet. Också om den saken hade biskop Bo Giertz många minnesvärda ord att säga i sitt med orgel- och körmusik rikt illustrerade radioanförande över ämnet Högmässan den 18 november. I samma tonart fast mera ingående berörde ärkebiskop Brilioth orgelns liturgiska funktion, då han invigde den nya här tidigare omnämnda orgeln i Söderhamns kyrka: *"En kyrkorgel har en trefaldig uppgift. Den skall för det första stödja och leda församlingssången, inte överrösta men beledsaga. Den skall fostra och uppmuntra församlingens sång. Orgelns andra uppgift är att ge lovsången vingar. Det skall ske i psalmerna och när orgeln ensam får tala. Den skall ge uttryck för det trosfriska jubel som bör präglade en kristen gudstjänst. Den tredje uppgiften är att tolka det ousägliga, något som*

inte rymmes i mänskliga ord. Den skall tala i preludium och postludium och tjäna gudstjänsten, verka i förkunnelsen och ge vingar åt själens aning. Den är som en budbärare från den eviga världen."

Dessa ord av vår kyrkas primas borde stå inristade på varje kyrkorgel i vårt land till maning och uppmuntran för organisten i hans mångskiftande och rika men ej alltid lika tacksamma gärning.

Waldemar Åblén.

Körarbete 1951

Det gångna året kan väl icke peka på några sensationella händelser, vad beträffar kyrkokörernas arbete. Man skulle förr kunna tala om ett återhämtningens år efter de stora rikskyrkosångshögtiderna i Lund och Uppsala, som ägde rum under 1950. Detta skall dock ej tydas som om kyrkokörernas arbete legat nere. Det är de stora evenemangen, som kanske saknas. Däremot ha såväl ett flertal stiftshögtider som enskilda körs framträdanden visat, att arbetet fortsatt och att kyrkokörernas insats i det konsertanta livet varit av betydelse.

Betydelsefullast torde vara den insats, som kyrkokörerna göra i det gudstjänstliga livet. Man torde nog nu med skäl kunna påstå, att en helt ny inställning till denna uppgift är för handen. Tidigare var det de uppsjungningar av hymner, som skedde efter tron eller möjligen efter predikan, som ansågs vara det viktigaste. Det finns ingen anledning sticka under stol med, att många körsångare tidigare lämnade kyrkan och gudstjänsten, så fort hymnerna sjungits. Det kanske förekommer ännu, men det vanligaste är nu, att körens medlemmar stannar till gudstjänstens slut och därvid icke blott tjänstgör som hymnkör utan även som koralkör. Att detta är fallet i de större kyrkorna och på de större platserna är kanske självklart. Ofta nog utgår arvode till körmedlemmarna för att de även skola leda psalmsången. Kanske värdefullare är, att i de mindre kyrkorna, på landsbygden, där intet arvode förekommer, där deltagandet i körens arbete är helt oavlönat, samma inställning till kvarstannandet efter uppsjungningen av hymnerna förefinnes. Och härigenom har den liturgiska delen av gudstjänsten berikats. Även om tjänstgörande präst icke är sjungande liturg får denna del av gudstjänsten en vacker utformning tack vare körens medverkan. De båda mässböckerna äro väl utnyttjade, i synnerhet den första delen. Den andra delen börjar dock även den komma alltmera till heders.

Tack vare den nya kyrkomusikerstadgan har kyrkomusikerna på helt